

determined that in the historiography this issue wasn't the subject of special interest. The propaganda of historical memory, which was conducted by the representatives of the autonomous movement, was an important condition for the national self-identification of the Ukrainian people, the awakening of their desire to fight for their own statehood in confrontation both with the USSR and with Germany. The main means of propaganda of historical memory were the popularization of the history of Ukraine through the activity of voluntary cultural-educational and sports organizations (Prosvita, Sich, the Union of Ukrainian Nationalist Students); thematic publishing projects («Small History of Ukraine» by I. Krypyakevych); publications on historical topics in the official periodicals, which at that time were under the control of the autonomous movement. It was important to introduce the course of Ukrainian history in educational programs of different types of educational institutions of Zhytomyr-Vinnitsia region, primarily in elementary and secondary schools. With the aim of propaganda of historical memory, representatives of the autonomous movement initiated honoring the historic events of the Ukrainian state creation, including those associated with the anti-Bolshevik struggle of the early 1920's, as well as the renaming of streets that reminded of Soviet realities. In the second half of 1941 the theater became an institutional form of the revival of national memory and national culture on the occupied territory. The Nazis' terror against the autonomous movement reduced the possibility of spreading the historical memory among the population of Zhytomyr-Vinnitsia region at the end of 1941.

Key words: historical memory, independence movement, propaganda, Zhytomyr-Vinnitsia region.

Stelnykowycz S. ПАМ'ЯТЬ ИСТОРИЧНА В ПРОПАГАНДИИ РУХУ НЕПОДЛЕГЛОСТІОВЕГО НА ОБСАРЖЕ ЖЫТОМІРСКО-ВІННІЦЬКОГО РЕГІОНУ В ДРУГОЙ ПОЛОВІЕ 1941 р.

W artykule analizuje się działalność ruchu niepodległościowego w propagandzie pamięci historycznej wśród mieszkańców Żytomiersko-Winnickiego regionu w drugiej połowie 1941 r. Ustalono, że pamięć historyczna zajmowała ważne miejsce w propagandzie ruchu niepodległościowego. W większości propaganda pamięci historycznej była realizowana poprzez popularyzację historii Ukrainy, w tym przez wprowadzenia kursu historii ukraińskiej do planów akademickich różnych jednostek szkolnych; uczczenie wydarzeń państwowotwórczości ukraińskiej, zmiany nazw ulic; przez instytucji teatralne. Od końca 1941 r. w skutek nasilenia terroru nazistów przeciw uczestników ruchu niepodległościowego i kursem okupantów na zmniejszenie przejawów ukraińskiego życia narodowego możliwości propagandy pamięci historycznej wśród mieszkańców Żytomiersko-Winnickiego regionu znacznie się zmniejszyła.

Słowa kluczowe: pamięć historyczna, ruch niepodległościowy, propaganda, region Żytomiersko-Winnicki.

УДК 069(1-4)

DOI 10.33287/101823

Колесник О.А.,
магістр історії, аспірантка факультету
«Artes Liberales спільно з Історичним
Інститутом Варшавського університету
kolesnykolha@gmail.com

ВІД ВОЛИНИ ДО БАБИНОГО ЯРУ: УКРАЇНСЬКА СКЛАДОВА МУЗЕЮ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ У ГДАНЬСЬКУ ЯК ПОЛЬСЬКОГО МІСЦЯ ПАМ'ЯТІ

Музей Другої світової війни у Гданську було відкрито 23 березня 2017 р. Однією з головних цілей інституції стало представлення історії Другої світової війни з фокусом на Східній та Центральній Європі. Однак від самого початку повстання ідеї про створення такого музею у 2008 р. він став місцем війни пам'ятей про цю подію як серед польських інтелектуалів, так і

серед польських політиків. Результатом протистояння стала зміна директора інституції та деяких експонатів музею вже після його офіційного відкриття. Представлення української лінії на головній експозиції є не лише способом презентації польського бачення історії Другої світової війни, але також показом подій з історії війни, які є релевантними на сьогодні для польсько-українського діалогу.

Серед головних українських тем, які представлені на основній експозиції можна виокремити кілька груп: 1) 17 вересня 1939 р.; 2) окупація та колаборація; 3) насилля проти єврейського населення; 4) етнічна чистка на Волині та Східній Галичині; 5) примусові робітники у Третньому Райху; 6) депортації та переселення.

Аналіз історичних тем вказує на те, що на виставці охоплені головні сюжети, які на сьогодні активно досліджуються в українській історіографії та які не обов'язково мають прямий зв'язок з польською історією (наприклад, представлення примусових робітників або масові розстріли євреїв на теренах, які до Другої світової війни входили до складу Радянського Союзу). У той час, як події на Волині представлені як етнічна чистка, а погроми проти євреїв 1941 р. у Львові вписані у широкий контекст насилля початку війни разом з іншими подібними погромами у Єдвабному, Яссах і Каунасі.

Ключові слова: Музей Другої світової війни, Гданськ, історія, музей, музейна експозиція, нарація, Польща, Україна.

У січні 2017 р., коли головна експозиція музею Другої світової війни у Гданську була майже закінчена і, коли перші гості ступили на поріг цієї виставки, відомий американський історик Тімоті Снайдер так описав враження від побаченого: «Музеїв, які розповідають про Другу світову війну є багато, однак нарація виставки у Гданську повністю змінює спосіб сприйняття війни. Такі музеї – це цивілізаційне досягнення» [16]. Що саме змусило оцінити цей музей як надзвичайне і виняткове місце? Йдеться, перш за все, про концепцію, нарацію та головну мету цієї інституції, яка не лише є науково-популярним майданчиком з історичним підтекстом у Гданську, але також і польським місцем пам'яті¹⁰⁷, яке сьогодні, як об'єднує, так і роз'єднує польське суспільство.

Сучасний мультимедійний музей Другої Світової війни у Гданську – це державна структура, яка створювалася протягом останніх десяти років і яка увібрала в себе польський погляд на Другу світову війну. Одним із головних завдань цього музею було представлення долі цивільного населення з акцентом на Східноєвропейському досвіді [7; 10, s. 23; 11, s. 9-10; 12, s. 7-8]. Тому надзвичайно важливо простежити й проаналізувати сюжети з української історії війни та їхнє представлення на самій виставці.

Пропонований аналіз поділено на 2 частини. У першій частині подано основну

107 Під місцем пам'яті мається на увазі концепція французького історика П'єра Нори [1]. Музей Другої світової війни, як і сама Друга світова війна, є місцями пам'яті як для польської нації, так і для багатьох інших, зокрема й для України. Про еволюцію визначення терміну місце пам'яті у самого Нори див. [14].

інформацію про сам музей, ідею його створення, а також дискусії, які точилися навколо концепції та місці цієї інституції. У другій частині показано український контекст музею, а конкретно, які теми, територіально і тематично пов'язані з українською історією, представлені на головній експозиції.

У процесі більш детального розгляду експонатів й сюжетів на виставці ми побачимо, що на ній охоплені головні події, які на сьогодні активно досліджуються в самій українській історіографії та, які не обов'язково мають прямий зв'язок з польською історією (наприклад, представлення примусових робітників родом з України або розстріли євреїв на теренах, які до Другої світової війни входили до складу Радянського Союзу). Подібний аналіз також може бути корисним у зворотньому контексті: простеження тем важливих для польської національної історії та Другої світової війни та їхня присутність в українських історичних музеях.

Музей Другої світової війни: історія створення та публічні дебати

Історія одного з найновіших і найсучасніших музеїв Польщі сягає своїх початків листопада 2007 року, коли майбутній натхненник, розробник концепції та перший директор музею, Павел Махцевич, опублікував статтю у «Газеті Виборчій» (пол. «Gazeta Wyborcza») про польсько-німецькі відносини, а конкретно він продовжив дискусію щодо оцінки повоєнних виселень німців із земель, які за Потсдамською конференцією мали відійти Польщі [10, s. 11]. Автор запропонував польській стороні не лише протестувати проти німецького наміру створити музейно-освітню інституцію, присвячену темі виселень, а й проявила власну ініціативу засобами якої б показала своє бачення історії війни, зокрема створила би музей Другої світової війни [10, s. 13]. Саме цю ідею підтримав тодішній прем'єр-міністр Польщі, Дональд Туск, і 1 вересня 2008 р. призначив Павла Махцевіча уповноваженим зі справ Музею Другої світової війни, а 26 листопада 2008 р. вийшло розпорядження Міністра культури та національної спадщини, Богдана Здроевського, про створення самого музею [11, s. 9]. Мине ще 10 років клопіткої роботи архітекторів, археологів, істориків та музеєзнавців до офіційного відкриття головної експозиції, яке відбулося 23 березня 2017 р. [13].

Виставка, бібліотека та решта музейних відділів містяться у новому і сучасному гданському будинку, проект якого було обрано 1 вересня 2010 р. міжнародним журі,

в склад якого входив один з найвідоміших архітекторів і дизайнерів сучасності, а також автор проекту Єврейського музею у Берліні, Даніель Лібескінд [11, s. 29-30]. Проект гданської архітектурної студії «Квадрат» було обрано з-посеред 129 праць, надісланих на архітектурний конкурс з усіх континентів [11, s. 29]. За задумом авторів проекту мала з'явитися похила будівля, форма якої нагадувала б брилу, яка виривається з-під землі, а стилістично бути алюзією до цегляних довоєнних гданських забудов. Крім незвичного та сміливого архітектурного рішення, майбутній музей за планами розробників мав складатися з частини під і над землею. Зокрема, експозиція мала би розміщуватися під землею, а в наземній частині планувалося створити бібліотеку, службові приміщення тощо [11, s. 30]. Археологічні роботи, які передували будівництву споруди, відбулися у 2011 р., а вже 1 вересня 2012 р. у присутності високопосадовців було урочисто закладено наріжний камінь майбутнього музею [11, s. 36-37]. Всі роботи завершилися до початку 2017 р. [10, s. 102]. У результаті будинок займає площу у 23 тисячі м², з яких головна виставка займає 5 тисяч м² [4].

Сама експозиція складається з трьох основних частин: «Дорога до війни» (галереї «Народження й експансія тоталітаризму», «Мир за будь-яку ціну?», «І все-таки війна!»), «Терор війни» (галереї «Зимова війна», «Війна нового типу», «Війна без співчуття», «Окупація та колаборація», «Терор», «Голокост», «Етнічні чистки», «Опір», «Боротьба за таємницю», «Усе для перемоги!», «Союзники атакують», «Кінець війни») і «Довга тінь війни» (галереї «Після війни», «По обидва боки залізної завіси», «Від війни до свободи») [11, s. 9-10]. Загалом для відвідувачів доступно 18 тематичних галерей [12, s. 2-3]. Є також окрема виставка для дітей під назвою «Подорож у часі» [Там само], яка призначена для дітей віком до 12 років. Вона у доступний ігровий спосіб пояснює, яких змін зазнало цивільне населення в часи війни на прикладі реконструкції трьох кімнат з варшавських довоєнних помешкань у три різні періоди війни: одразу після початку війни, під час німецької окупації і після завершення війни [3, s. 26]. Головна ж експозиція охоплює близько 2 тисяч експонатів і 240 мультимедійних об'єктів [5]. Проектуванням і дизайном займалася бельгійська майстерня «Темпора» [5; 10, s. 86].

За масштабами планування цей музей стилістично дуже подібний до відкритої у

2014 р. головної експозиції Музею історії польських євреїв «Полин». З подібностей в дизайнерському рішенні експозиції – це присутність реконструкції довоєнної вулиці у складі експозиції, сіро-чорні відтінки для позначення часів війни, а також сам акцент на інтерактивності у презентації, де відвідувачі можуть безпосередньо доторкнутися до експонатів і взаємодіяти з простором.

На сьогодні офіційна веб-сторінка музею описує виставку так: «Експозиція представляє польський досвід війни, вписаний у ширший європейський і світовий контекст» [5], про що з самого початку писав перший директор музею, Павел Махцевич. Над створенням музею та його концепцією працювала ціла група дослідників і науковців. Серед них це Норман Дейвіс, Владислав Бартошевський, Єжи В. Борейша, Ульріх Герберт, вже згаданий на початку проф. Тімоті Снайдер та інші відомі у своїй галузі імена та прізвища, які входили до Програмного колегіуму [11, s. 13].

Від самого початку ідеї створення цього музею польські політичні сили змагалися і дискутували про зміст і концепцію виставки музею. Для прикладу, лідер партії «Право і справедливість», Ярослав Качинський, вже у листопаді 2008 р. критикував універсалістський підхід до створення музею у контексті тодішньої політичної ситуації і міжнародних стосунків Польщі [10, s. 32-22].

Дебати на цьому тлі призвели до зміни дирекції музею вже після офіційного відкриття у 2017 р., що означало й втручання та зміни деяких експонатів і об'єктів на головній експозиції. Для прикладу, одразу після заміни дирекції у музеї було усунуто фільм «The House of the Rising Sun» (з англ. «Будинок сонця, яке сходить»), який завершував головну виставку і таким чином проводив місток до сьогодні через показ повоєнної історії у вигляді холодної війни та інших конфліктів, які відбуваються зараз, зокрема це кадри з України та Сирії [9; 15]. На його заміну було інстальовано анімаційний фільм «Niezwyżęzeni» (з пол. «Непереможені») про польську історію під час Другої світової війни та після її завершення [Там само]. Серед інших змін були, наприклад, пропозиції змінити певні акценти такі як звернення більшої уваги на окремі постаті такі як о. Максиміліан Кольбе, католицький священник, котрий загинув в Аушвіці, або Ірена Сендлерова, яка рятувала єврейських дітей під час війни [Там само]. На загальні ці й інші зміни до

виставки мають на меті представити так званий «польський погляд» на війну.

Проте історики та музеєзнавці також дискутують на тему музею з дещо інших підходів. Зокрема, історик Марчін Кула звертає увагу на те, що універсалістський підхід, обраний розробниками концепції, дає можливість побачити польський досвід війни краще на прикладі порівнянь і загальному тлі історії, ніж окремо [8, s. 103]. Дослідник також підкреслює те, що події на виставці представлені з проблемним підходом і широким контекстом: наприклад, повстання у Варшавському гетто показане як один з проявів опору, а не лише як частина історії Голокосту. Як Марчін Кула вдало помітив, що таке представлення війни, як людської трагедії, дає відвідувачам уявлення, що «смерть – це завжди смерть» незалежно від того про кого йде мова; а вписування польських сюжетів до всесвітньої картини історії Другої світової війни, дає можливість краще зрозуміти власну історію, ніж подібне представлення в ізоляції [Там само, с.103-104]. У той самий час музеєзнавець та історик, Пьотр Маєвський, поставив питання про те, наскільки взагалі можливо подати історію Другої світової війни для різного типу відвідувачів на такій величезній виставці, при цьому зазначаючи, що на експозиції не розставлені акценти у вигляді контрольних точок [Там само, с. 106]. Відповідно, відвідувачу складно охопити такий масив інформації і, як варіант, Пьотр Маєвський пропонує розробку мобільних додатків або іншого способу, через який можна було б продовжувати або починати ознайомлення з головною експозицією. Що ж до представленого змісту на виставці, історик ставить питання про те, як взагалі можна визначити так званий «польський погляд» на історію Другої світової війни, оскільки у це поняття можна вкласти дуже різні й суперечливі елементи [Там само, с.107].

Ці дебати серед польських політиків та істориків ще раз підтверджують те, що Музей Другої світової війни у Гданську є важливим інструментом створення національної ідентичності, щонайменше на думку правлячих еліт Польщі, і тому музей Другої світової війни є польським місцем пам'яті.

Українські сюжети на головній експозиції: Бабин Яр, Волинь і депортації

Українські теми простежуються на основній виставці найчастіше у контексті польської історії та історії Радянського Союзу. Ці сюжети можна розподілити на кілька окремих підтем, про що більш детально буде розписано нижче.

Крім безпосередньо воєнних тем, українську складову можна знайти у передвоєнний час. Зокрема, у галереї «Дорога до війни», де розміщено кілька галерей про довоєнні тоталітарні й авторитарні режими у Німеччині, Італії, Японії, СРСР, у розділі про Радянський Союз міститься ручний млин з українського села з 1930-их рр. [12, s. 17]. Як додає підпис до об'єкту, радянська влада проводила колективізацію з надією, що зростуть результати доходів. Відповідно, на селян накладалися дуже високі квоти здачі зерна. А на «ручних млинах селяни могли власноруч молоти зерно, тому комуністи їх масово знищували» [12, s. 17]. Як бачимо, тут не йдеться, як можна було б одразу припустити, про Голодомор як виняткову подію, яка сталася на території Радянської України.

Іншим моментом, про який варто згадати – це те, що багато моментів, які дотичні до української історії, які на сьогодні не сприймаються в історіографії, як важливі, або не включені в канон української національної історії, представлені на експозиції у вигляді загальнорадянських тем. Зокрема, це трагічна доля радянських військовополонених, радянська кампанія проти Фінляндії, діяльність радянських партизанів і масові згвалтування радянськими солдатами німецьких і подекуди польських жінок. Так само складно оцінити кількісні втрати подані для Радянського Союзу у сумі без розподілу на окремі республіки [12, s. 214]. У пропонованому аналізі ці загальнорадянські сюжети будуть опущені, оскільки на самій експозиції відсутні географічні або іменні згадки про походження людей чи об'єктів, які давали б змогу сказати про українську складову.

Потрібно теж звернути увагу на те, що частина експонатів була дещо змінена після остаточного відкриття експозиції. Серед них – це вже згаданий фільм, який завершував головну виставку, в якому було показано кадри з Євромайдану.

Таким чином головні теми, пов'язані з українською історією, на основній експозиції діляться на наступні підгрупи:

1) 17 вересня 1939 р. Дата перетину Червоної Армії довоєнного польсько-радянського кордону та подальша окупація й анексія цих земель Радянським Союзом – це перша велика тема, яка торкається української історії. Цій події на виставці присвячено багато уваги. Ця тема вперше виринає ще у галереї «Мир за будь-яку ціну?», де розповідається про поділ Центральної та Східної Європи між

Гітлером і Сталініним через підпис пакту Молотова-Ріббентропа [12, s. 39].

У наступній галереї «І все-таки війна!» цій темі присвячено одразу кілька експонатів та приміщень, яка маркується як «Агресія зі Сходу» та «Поділ Польщі» [12, s.54, 56]. Тут розміщені радянські пропагандистські плакати, заклик до польських оборонців Львова щодо капітуляції, географічні карти, котрі унаочнюють наслідки окупації з боку Німеччина та Радянського Союзу для довоєнної Польщі тощо [12, s. 54]. З цікавих експонатів цього періоду є штандарт 6 полку важкої артилерії польської армії, який під час війни було сховано у вересні 1939 р. у Львові після капітуляції, й вже після війни його разом з польською родиною вивезли до Вроцлава, де його ховали ще майже 70 років [12, s. 55].

Прикладом того, як описуються самі події й власне нарація розповіді, є підпис на одному зі стендів, де зображено дві фотографії: «Зрадянської четвірки» і фото однієї з вітальних брам, якою зустрічали Червону Армію [2, Галерея «A więc wojna» (з пол. «І все-таки війна!»), Стенд «Rewolucja z importu» (з пол. «Револуція з імпорту»)]. У загальній інформації вказано, що «17 вересня 1939 р. радянські диверсанти та місцеві комуністи почали створювати революційні комітети і підрозділи міліції. Їхні члени вбивали урядовців, землевласників, інтелігентів і проголошували перехід влади. Поляки болісно сприймали вітання Червоної Армії і Вермахту частиною українців, білорусів і євреїв. Етнічні конфлікти радикально загострилися» [Там само]. Це представлення вказує на неоднозначність сприйняття цієї події населенням і містить натяк на подальше насилля, під яким, швидше за все, мається на увазі погроми кінця червня-початку липня 1941 р. проти євреїв.

2) Окупація та колаборація. Тема України та Східної Європи виринає у галереї з однойменною назвою, де робиться наголос на тому, що окупаційний режим на території Балкан, Радянського Союзу і Греції був дуже жорстоким. Серед показових експонатів, які підкреслюють цю тему, міститься німецький плакат з «окупованої східної України», який повідомляє про те, що у даному будинку живуть німці й ті, хто будуть порушувати їхній спокій, будуть розстріляні [12, s. 92]. У цій же секції можна віднайти плакат, який агітує «ставати до боротьби з большевизмом в рядах галицької дивізії» СС «Галичина» від травня 1943 р. [12, s. 95], котрий розміщений як приклад колаборації з німецькими окупантами.

3) *Насилля проти єврейського населення.* Перед тим, як розглянути цю тему, потрібно наголосити, що територія Західної України, яка до 1939 р. була частиною міжвоєнної Польщі, а у 1939-1941 рр. була приєднана до Радянської України. Під час німецько-радянської війни була окупована німецькими військами й з 1941 р. була приєднана до Генерал-губернаторства. Тому ці терени на виставці сприймаються, як польські й відповідно те, що сталося тут з єврейським населенням, також вписується в історію акції «Райнхард» і депортації до таборів смерті.

Перша тема, пов'язана з насиллями проти єврейського населення – це погроми у 1941 р. саме на території Західної України, які у 1939-1941 рр. були під радянською владою. Важливим моментом є представлення широкого контексту, оскільки, крім найвідомішого випадку у Єдвабному, є паралельна інформація про погром у Львові, у румунських Яссах і литовському Каунасі [12, s. 135], що підкреслює універсальність самого явища. Як пояснюється на одному стенді про ці погроми, що «в Україні та прибалтійських країнах погроми співорганізовували члени радикальних націоналістичних рухів» [2, Галерея «Zagłada» (з пол. «Голокост»), Стенд «Pogromy Żydów w 1941 r. Antysemityzm, antykomunizm, rabunek» (з пол. «Погроми євреїв у 1941 р. Антисемітизм, антикомунізм, грабунок»)]. Згадується також і міф про засилля колаборації євреїв з радянським окупаційним апаратом, який нібито був причиною для насильницьких дій, але одразу додається, що погром, з іншого боку, можливістю пограбувати євреїв.

Другою темою є показ загибелі єврейського населення на території Радянського Союзу – йдеться про масові розстріли айнзацгрупами, які подекуди називають «розстрільним Голокостом» або «Голокост від куль». Серед яскравих прикладів – це, перш за все, представлення фотографій та інформації про розстріли у Бабиному Яру [12, s. 134; 2, Галерея «Zagłada» (з пол. «Голокост»), Стенд «Mord w Babim Jarze» (з пол. «Вбивство у Бабиному Яру»)], які розміщені поруч біля інформації про вбивство євреїв у Лієпаї, містечку в Латвії. Також подано інформацію про масові розстріли у Кам'янці-Подільському, в якому згадується, що угорська армія вигнала євреїв з зайнятих теренів Радянського Союзу до територій, окупованих Німеччиною і, що цих євреїв розстріляли разом з місцевими кам'янецькими євреями у серпні

1941 р. [2, Галерея «Zagłada» (з пол. «Голокост»), Стенд «Egzekucja Żydów w Kamieńcu Podolskim» (з пол. «Страта євреїв у Кам'янці-Подільському»)].

4) *Етнічна чистка на Волині та Східній Галичині.* Одна з найбільш обговорюваних тем останніх років в польсько-українській історіографії також представлена на головній експозиції у галереї «Етнічні чистки», де йдеться про вбивство національних меншин [12, s. 142]. Події на Волині та Східній Галичині, як в інших випадках, вписані у ширший контекст насилля проти етнічних груп, зокрема, на Балканах, а конкретно в Незалежній Державі Хорватія [Там само]. Серед експонатів у цій галереї містяться фотографії і предмети вбитих поляків, які були видобуті у результаті археологічних розкопок у 1992 р. з Волі-Островської (Островецької) та Острівка, чиїх власників були вбито вночі з 29 на 30 серпня 1943 р. українськими націоналістами [12, s. 142; 2, Галерея «Czystki etniczne» (з пол. «Етнічні чистки»), Книга «Fotografie mieszkańców Ostrówek i Woli Ostrowskiej» (з пол. «Фотографії жителів Острівка і Волі-Островської»)].

На стенді з інформацією про причини етнічних чисток йдеться про те, що «знищення цілих суспільних і етнічних груп, особливо Голокост євреїв, спричинило падіння моральних норм серед окупованих суспільств» [2, Галерея «Czystki etniczne» (з пол. «Етнічні чистки»), Стенд «Czystki etniczne. Mordy na Wołyniu, w Galicji Wschodniej i na Bałkanach» (з пол. «Етнічні чистки. Вбивство на Волині, у Східній Галичині та на Балканах»)], а метою цих чисток було повне «очищення» конкретно визначених територій: на Східній Галичині, Волині і південній Люблінщині українські націоналісти у 1943-1944 рр. вирізали 100 тисяч поляків. Жертвою надзвичайно жорстоких вбивств стали цілі родини та села» [Там само].

Крім цього, у цій частині виставки розміщено цитати Степана Ленкавського і його «10 заповідей українського націоналіста», написаного у 1929 р. [2, Галерея «Czystki etniczne» (з пол. «Етнічні чистки»), Напис на одній зі стін без заголовку], в якому йдеться про те, що ворогів нації потрібно зустрічати з ненавистю і для добра нації можна скоїти найтяжчі злочини.

Іншим важливим моментом є те, що ще до входу на головну виставу від 11 липня 2018 р. відвідувачів музею зустрічала як експонат місяця інсталяція під назвою «Волинь» авторства Моніки Дуляш [6]. Її було встановлено до 75-ої річниці

Волинської різни. Сама інсталяція складається з двох елементів: вінка нареченої івил. Вінок складається з 99 порцелянових овалів, які мають символізувати кількість населених пунктів, які було атаковано 11 липня 1943 р. українськими націоналістами. А вила – це символ селянської праці, яка стала знаряддям вбивства [Там само]. Ця інсталяція й її розташування має символічне значення, оскільки розміщена на самому вході до музею і таким чином має підкреслити важливість цієї події й виокремити її серед великого масиву інформації на експозиції.

5) примусові робітники у Третьому Райху. Тема представлена не лише у польському та європейському контексті, але подано також фотоматеріали з українськими сюжетами у галереї «Терор». Серед іншого, це світлина з Ковеля, де представлено депортацію людей на примусові роботи та світлина з реєстрацією українок у 1942 р., яких вже було вислано на роботу [12, s. 125].

Іншу фотографію 1944 р. з головної виставки з підписом «Українці у Німецькому музеї у Мюнхені» можна також побачити у галереї «Терор» [2, Галерея «Terror» (з пол. «Терор»), Фотостенд «Ukraińcy w Muzeum Niemieckim w Monachium» (з пол. «Українці в Німецькому музеї у Мюнхені»)]. На прикладі цього фото пояснюється, що примусові робітники жили у поганих умовах. «Українці, які працювали на місто Мюнхен тісно жили у будинку бібліотеки Німецького музею. Вільний час вони мали проводити в одному приміщенні під наглядом охоронців» [Там само].

б) Депортації та переселення. Про різного роду насильницькі кампанії проти цивільного населення йдеться у широкому контексті у галереї «Терор» на тлі різного роду примусових переміщень й депортацій населення не лише у Радянському Союзі, але й на території Угорщини, Румунії, Незалежної Держави Хорватія та на територіях, окупованих Третім Райхом (йдеться про поляків і євреїв) [12, s. 112].

Окремо показано долю депортованого кримсько-татарського населення на тлі інших подібних депортацій калмиків, вірмен, греків, чеченців, інгушів, месхетинських турків і т.д. На виставці є предмети, які пов'язані саме з кримськими татарами. Зокрема, це елемент святкового поясу Тензіле Асанової, чию родину з Бахчисараю у травні 1944 р. депортували у Голодний степ в Узбекистані [12, s. 122].

Цей пояс був виготовлений її чоловіком, Айдаром Асановим, проте від усього поясу залишився невеликий шматок (решту довелося продати на засланні), який представлений на виставці. Крім цього, у цій же частині міститься фотографія бригади депортованих кримських татар від 1950 р. у Марійській Радянській Автономній Республіці, на якому зображений на той момент 14-річний хлопець, власник фото, Наріман Гафаров [Там само].

Іншим сюжетом є повоєнне переміщення населення. Зокрема, в галереї «Після війни» розповідається про так звану «репатріацію» поляків із території Західної України й території, які за повоєнними домовленостями мали залишитися у складі Радянського Союзу. На виставці представлені предмети, пов'язані з цим примусовим виселенням поляків у 1944-1948 рр., серед яких є фото транспорту зі Станіслава 1945 р. з пасажирами [12, s. 219].

Насамкінець, надзвичайно показовим є товарний вагон, який, з одного боку, розміщений неподалік стендів про Голокост, але у самому поясненні його описано у символічний спосіб. Подано інформацію, що такі товарні вагони використовувалися в міжвоєнній Польщі, а під час війни їх використовували німецька та радянська влада для депортації, наприклад, поляків на Схід СРСР або для депортацій нацистськими одиницями єврейського населення до таборів смерті [2, Галерея «Terror» (з пол. «Терор»), Підпис біля товарного вагону «Wagon towarowy» (з пол. «Товарний вагон»)]. Подібний опис знову показує універсальність людських страждань у часи війни.

Це були шість основних тем, пов'язаних з подіями на території сучасної України, де ми також дуже часто можемо побачити переплетіння українсько-польського досвіду Другої світової війни. Ними були: 1) 17 вересня 1939 р.; 2) окупація та колаборація; 3) насилля проти єврейського населення; 4) етнічна чистка на Волині та Східній Галичині; 5) примусові робітники у Третьому Райху; 6) депортації та переселення. Ці теми попри пов'язаність з історією України, показані з польської історичної перспективи. Подібний симетричний на прикладі Національного музею історії України у Другій світовій війні (м. Київ) (до 2015 р. – Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр.») міг би також вказати на те, які події польської історії знаходять або

не знаходять місце в українському баченні на Другу світову війну¹⁰⁸. Так само, як детальний розгляд загально-радянських тем, які також містяться на виставці у музеї Гданська, сприяли би глибшому аналізу й представленню.

Як ми бачимо, на головній експозиції у музеї представлені фактично всі основні теми з української історії, які протягом років незалежності досліджувалися українськими вченими. Як зазначив у січні 2017 р. вже згаданий раніше Тімоті Снайдер: «Виставка є дуже універсальною, оскільки розповідає про долі цивільного населення у всьому світі, але водночас вона є також дуже польською, бо не бракує на ній жодних найважливіших подій, пов'язаних з воєнною історією Польщі» [16]. До цього вислову сміливо можна додати, що й подій з української історії на цій виставці також не бракує.

Список використаних джерел та літератури:

1. Нора П., Озуф М., де Пюїмеж Ж., Винок М. Франция-память [Пер. с фр.: Д. Хапаева] / Пьер Нора, Мона Озуф, Жерар де Пюїмеж, Мишель Винок. - СПб.: Изд-во С.-Петербур. Ун-та, 1999. - 328 с.
2. Особистий фотоархів авторки. Головна експозиція у музеї Другої світової війни (стан на 25.08.2018). Адреса: pl. W. Bartoszewskiego 1, Gdańsk, Polska. Усі процитовані фотоматеріали використовуються з люб'язного дозволу директора музею Другої світової війни, д-ра Кароля Навроцького.
3. Bittner A., Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku zostało ukończone / Alicja Bittner. // Nowoczesne budownictwo inżynieryjne. - marzec-kwiecień 2017. - № 2(71) - s. 24-26.
4. Budynek Muzeum. [Електронний ресурс] // Muzeum II Wojny Światowej (oficjalna strona). Режим доступу: <https://muzeum1939.pl/index.php/budynek-muzeum/60.html>.
5. Informacje o wystawie głównej. [Електронний ресурс] // Muzeum II Wojny Światowej (oficjalna strona). Режим доступу: <https://muzeum1939.pl/informacje-o-wystawie-glownej/wystawy/840.html>.
6. Instalacja "Wołyń" autorstwa Moniki Duliasz - eksponatem miesiąca w Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku [Електронний ресурс] // Muzeum II Wojny Światowej (oficjalna strona). Режим доступу: <https://muzeum1939.pl/instalacja-wolyn-autorstwa-moniki-duliasz-eksponatem-miesiaca-w-muzeum-ii-wojny-swiatowej-w-gdansk/aktualnosci/1390.html>.
7. "I wanted to include the East European experience into the Western narrative about WWII" – An Interview with Paweł Machcewicz. [Електронний ресурс] // TRAFO - Blog for Transregional Research. Режим доступу: <https://trafo.hypotheses.org/12372>.
8. Kula M., Majewski P. Muzeum Drugiej Wojny Światowej – Dwugłos. / Marcin Kula, Piotr Majewski // Muzealnictwo. - 2017. - Т. 58. - 102-108 s.
9. Leszczyński A. Bitwa o Muzeum II Wojny Światowej. PiS: „Niemiecka wystawa”. Była dyrekcja: „Absurdalne zarzuty” [Електронний ресурс] / Adam Leszczyński // OKO.press. Режим доступу: <https://oko.press/bitwa-o-muzeum-ii-wojny-swiatowej-pis-niemiecka-wystawa-byla-dyrekcja-absurdalne-zarzuty/>.
10. Machcewicz P. Muzeum / Paweł Machcewicz. - Kraków: Znak Horyzont, 2017. - 299 s.

108 Про те, як радянський і націоналістичний нарративи у музеї переплітаються у цьому музею записав під час свого візиту до інституції перший директор музею Другої світової війни, Павел Махцевич. Див. [10, s. 74-45].

11. Muzeum II Wojny Światowej / [oprac. A. Bittner, A. Kądziela-Grubman, U. Kwiatkowska]. - Gdańsk: Muzeum II Wojny Światowej, 2014. - 83 s. .
12. Muzeum II wojny światowej: katalog wystawy głównej / [autorzy R. Wnuk, P. Machcewicz. O. Gałka-Olejko, Ł. Jasiński; współpraca J. Daniluk]. - Gdańsk: Muzeum II Wojny Światowej, 2016. - 251 s.
13. Otwarcie Muzeum II Wojny Światowej [Електронний ресурс] // Muzeum II Wojny Światowej (oficjalna strona). Режим доступу: <https://muzeum1939.pl/otwarcie-muzeum-ii-wojny-swiatowej/aktualnosci/146.html>.
14. Ricoeur P. Pamięć, historia, zapomnienie / Paul Ricoeur / przekł. J. Margański. - Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, 2012. - 533-545 s.
15. Stawikowska E. Muzeum II Wojny zmienia wystawę. Ma pokazywać "polski punkt widzenia" [Електронний ресурс] / Emilia Stawikowska // Gazeta Wyborcza. Режим доступу: <http://trojmiasto.wyborcza.pl/trojmiasto/7,35612,22592037,muzeum-ii-wojny-zmienia-wystawe.html>.
16. Stawikowska E. Wrażenia gości po wizycie w Muzeum II Wojny. Timothy Snyder: "To osiągnięcie cywilizacyjne!". [Електронний ресурс] / Emilia Stawikowska // Gazeta Wyborcza. Режим доступу: <http://trojmiasto.wyborcza.pl/trojmiasto/7,35612,21283231,wrazenia-gosci-po-wizycie-w-muzeum-ii-wojny-timothy-snyder.html>.

Kolesnyk O. FROM VOLYN TO BABYN YAR: UKRAINIAN COMPONENT IN THE MUSEUM OF THE SECOND WORLD WAR IN GDANSK AS A POLISH SITE OF MEMORY

The Museum of the Second World War in Gdansk was opened on the 23rd of March 2017 and one of the main aims of the institution was to represent the history of the war with the focus on the Eastern and Central Europe. However, from the very beginning, when the idea of creating of such museum developed in 2008, it has become the memory battleground for Polish intellectuals as well as for Polish politicians. The overall situation led to the change of the director of the museum and several pieces in the permanent exhibition after its official opening. From this point of view Ukrainian topics in the permanent exhibition do not only represent the Polish vision of the Second World War, but they also show the issues relevant for the Polish-Ukrainian dialogue nowadays.

Among the main Ukrainian topics, which are represented in the main exhibition, there are several theme groups: 1) September 17, 1939; 2) occupation and collaboration; 3) violence against the Jewish population; 4) ethnic cleansing in Volyn and Eastern Galicia; 5) forced workers in the Third Reich; 6) deportations and resettlement.

The analysis of the aforementioned historical themes shows that the exhibition presents the main events which are being investigated in the current Ukrainian historiography and not all of them have a direct connection with Polish history (for instance, forced labor or mass shootings of the Jews on the pre-war Soviet territory). At the same time, the event like Volyn massacre is represented as ethnic cleansing, while pogroms against the Jews in 1941 in Lviv are put in a wider context of violence at the beginning of the war alongside with other similar pogroms in Jedwabne.

Keywords: *Museum of the Second World War, history, museum, exhibition, narration, Poland, Ukraine.*

Kolesnyk O. OD WOŁYNIA DO BABIEGO JARU: UKRAIŃSKI SKŁADNIK MUZEUM II WOJNY ŚWIATOWEJ W GDAŃSKU JAKO POLSKIEGO MIEJSCA PAMIĘCI

Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku otwarto 23 marca 2017 r., a jedną z głównych funkcji tej instytucji było pokazanie historii Drugiej Wojny Światowej z akcentem na Wschodniej oraz Centralnej Europie. Jednak od samego początku powstania pomysłu na stworzenie takiego muzeum w 2008 r. on się stał miejscem wojny pamięci zarówno wśród polskich intelektualistów, jak i wśród polskich polityków. Ta sytuacja doprowadziła do zmiany dyrektora instytucji oraz zmiany niektórych eksponatów w muzeum już po jego oficjalnemu otwarciu. Z tego punktu widzenia reprezentacja linii ukraińskiej na wystawie głównej jest nie tylko sposobem przedstawiania polskiej percepcji historii Drugiej Wojny Światowej, lecz również pokazaniem wydarzeń, które są ważne dzisiaj dla polsko-ukraińskiego dialogu.

Spośród istotnych ukraińskich tematów obecnych na wystawie głównej jest kilka grup: 1) 17 września 1939; 2) okupacja i kolaboracja; 3) przemoc przeciwko ludności żydowskiej; 4) czystka etniczna

na Wołyniu i w Galicji Wschodniej; 5) robotnicy przymusowi w Trzeciej Rzeszy; 6) deportacje oraz przesiedlenie.

Analiza tematów historycznych wskazuje na to, że na wystawie przedstawiono główne wydarzenia, które obecnie badają się w historiografii ukraińskiej oraz to, że nie wszystkie wątki mają szczególne nawiązywanie się do polskiej historii (na przykład, pokazywanie robotników przymusowych lub masowe egzekucje Żydów na terenach przedwojennego Związku Radzieckiego). Natomiast wydarzenia na Wołyniu opisane jako czystka etniczna, a pogromy przeciwko Żydom 1941 r. we Lwowie wpisane do szerokiego kontekstu przemocy na początku wojny razem z podobnymi pogromami w Jedwabnym, Jassach oraz Kownie.

Słowa kluczowe: *Muzeum II Wojny Światowej, historia, muzeum, wystawa muzealna, narracja, Polska, Ukraina.*